

Publication of Association Esprit, Société et Rencontre
Strasbourg/France

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

Volume 5 Issue 8, p. 701-720, December 2012

**TANZİMATIN BİRİNCİ DÖNEM ŞAİRLERİNİN
DİVAN ŞİİRİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİN
ESERLERİNDEKİ YANSIMALARI**

*THE REFLECTIONS OF THE FIRST ERA REFORM POETS'
OPINIONS ABOUT OTTOMAN POETRY TO THEIR WORK*

Kadriye HOCAOĞLU

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Abstract

Old Turkish Literature is the name of a six- century literal custom of ours, which was fed by Islamic Culture, highly influenced by Persian Literature. It's also a fact that verse came into prominence more than prose in our literature custom which was formed in time. It's been viewed that this literature ,which will be named as the classical era of our literature , started to lose its strenght in XIX th century – especially in the second half- and was not able to train up important names who would mark the era by their own styles after this date.

In order to evaluate collapse period of old Turkish Literature it is necessary to understand all literary ideas and trends of this period and social, political, cultural structure and terms of this period. With XIX century, starting of a change in state institutes and even social structure can be obviously observed . intellectuals start to interested in West now.

It's absolute that, by means of Reform Era, there had been a change in social, cultural, political fields and as a reflection of this situation in literary mean as well. Reform, will create new expression method of its own. We will feature the ideas of the poets in the first era, which were formed after a six-century custom, in our writing. All these names educated with old traditions, write poems with old methods or fed by old culture

It's important that we consider the points of view about Old Turkish Poetry of the important names both in New Literature and in Reform Era, such as Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, to better analyse the circumstances and the confliction in that era.

Key Words: Ottoman Poetry Custom, Reform Era poetry Custom, The Difference in the Understanding of Art.

Öz

Eski Türk edebiyatı; İslâmî kültürden beslenen, Fars edebiyatının kuvvetli tesiri altında kalan, altı asırlık edebî geleneğimizin adıdır. Zamanla oluşan bu edebiyat geleneğimizde nesirden çok nazmın ön plana çıktığı da bir gerçektir. Edebiyatımızın klasik dönemi olarak adlandıracağımız bu edebiyatın XIX. yy.da -özellikle ikinci yarısında- çözülmeye başlayıp bu tarihten sonra kendi üslubuyla çağa damgasını vuracak önemli isimler yetiştiremediği görülmüştür.

Divan Edebiyatının içine girdiği bu çöküş dönemini iyi değerlendirebilmek için bu dönemde ortaya çıkmış bütün edebî fikirleri ve akımları doğru anlamak ve dönemin şartlarını, siyasî, sosyal ve kültürel yapısını iyi değerlendirmek gerekir. XIX. yy. ile birlikte devlet kurumlarında hatta sosyal yapıda bir değişimin başladığı bariz olarak görülmektedir. Artık aydınımız yüzünü Batıya çevirmiştir.

Tanzimat dönemiyle sosyal, kültürel ve siyasî sahada hem de bu durumun yansıması olarak edebî anlamda bir değişimin olduğu muhakkaktır. Tanzimat, kendine has yeni bir ifade tarzı da yaratacaktır. Bizim, bu yazımızda altı asırlık bir geleneğin ardından şekillenen yeni edebiyatın ilk dönemindeki şairlerin düşüncelerine yer verilecektir. Bu isimlerin hepsi eski gelenek içinde yetişmiş, eski tarzda şiirler söylemiş ya da o kültürden beslenmiştir. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi hem Tanzimat döneminin hem de yeni edebiyatın önemli isimlerinin eski Türk şiirine bakış açısını değerlendirmek, o dönemki şartları ve edebî alandaki tenkitleri daha iyi analiz etmek açısından önemlidir.

Anahtar Sözcükler: Divan şiir geleneği, Tanzimat dönemi şiir geleneği, Sanat anlayışlarındaki fark.

Giriş

Saray edebiyatı, Enderun edebiyatı, Yüksek Zümre edebiyatı, Klasik edebiyat, İslamî edebiyat, Divan edebiyatı gibi değişik birçok adlandırılmaların yapıldığı Eski Türk edebiyatı; İslamî kültürden beslenen, Fars edebiyatının kuvvetli tesiri altında kalan, altı asırlık edebî geleneğimizin adıdır. Oluşan bu edebiyat geleneğimizde nesirden çok nazımın ön plana çıktığı da bir gerçektir.

“Saray çevresinde başlayan Divan şiiri, Arap ve bilhassa Fars edebiyatını örnek edinmiştir. Bu şiir Türkçeden tamamen farklı yapısı olan Arapça ve Farsçanın nazım ölçüsü aruzu ve nazım şekillerini benimsemiş ve bu dillerden alınan kelime ve kurallarla halk dilinden çok uzaklaşmıştır. Divan edebiyatı, Türk edebiyatının klasik dönemidir ve kendi içinde de dönemlere ayrılmaktadır. Şehirlerde, saray çevresinde gelişen Divan şiiri klasik kavramına uygun özellikler taşır. İnsan anlayışı idealdir. Ortak konuları, ortak kuralları ve ortak bir şiir dili ve hayaller sistemi (mazmunlar) vardır. Sanatçının kendini göstermesi ancak üslupta mümkündür.”(Enginün 2007,18).

Edebiyatımızın klasik dönemi olarak adlandıracağımız bu edebiyatın “Kuğunun Son Şarkısı”nı (Ayvazoğlu 2011) terennüm eden Şeyh Galip ile doruk noktasına ulaştığı ve XIX. yy.da -özellikle ikinci yarısında- çözülmeye başlayıp kendi üslubuyla çağa damgasını vuracak önemli isimler yetiştiremediği görülmüştür.

Divan Edebiyatının içine girdiği bu çöküş dönemini iyi değerlendirebilmek için bu dönemde ortaya çıkmış bütün edebî fikirleri ve akımları doğru anlamak ve dönemin şartlarını, siyasî, sosyal ve kültürel yapısını iyi değerlendirmek gerekir. XIX. yy. ile birlikte devlet kurumlarında hatta sosyal yapıda bir değişimin başladığı bariz olarak görülmektedir. Artık aydınımız yüzünü Batıya çevirmiştir.

“Mustafa Reşit Paşa'nın 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkında okuduğu ünlü ferman, Türk tarihinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Tanzimat adını alan bu devrin başlıca özelliği, III. Ahmet döneminden beri yapılan yeniliklerin devlet tarafından planlı olarak yürütülen resmi bir hareket ve faaliyet hâline gelmesidir.

Hayat karşısında alınan tavır değişikliği, kendisini yeni bir üslup ile ifade eder. Bu vakıayı Tanzimat devrinde de görürüz. Politik, ekonomik, sosyal sahada birçok yenilik getiren Tanzimat, kendine has yeni bir ifade tarzı da yaratır. (Kaplan 2006,61).

Artık yeni bir devir başlamaktadır. Reşit Paşa'nın başlattığı bu dönem, bünyesinde yeni kavramları da getirmektedir: vatan, özgürlük, hürriyet vb. Şinasi'ye

Bir ıtknâmedir insana senin kanunun

Bildirir haddini sultana senin kanunun

mısralarını söyletecek kadar yeni bir devrin kapıları açılmıştır. Kaplan'ın ifadesiyle artık "hürriyet ve kanun" devridir. (Kaplan 2006,64).

Biz, bu yazımızda altı asırlık bir geleneğin ardından şekillenen yeni edebiyatın ilk dönemindeki şairlerin Divan şiiri hakkındaki düşüncelerine yer vereceğiz. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi hem Tanzimat döneminin hem de Yeni edebiyatın önemli isimlerinin divan şiirine bakış açısını değerlendirmek o dönemki şartları ve çatışmayı daha iyi analiz etmek açısından önemlidir. Bu isimlerin hepsi eski gelenek içinde yetişmiş, eski tarzda şiirler söylemiş ya da o kültürden beslenmiştir. Buna rağmen kurulan yeni edebiyatta eskiye karşı bir tenkit yapılırken Batı'ya yönelme durumu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte "Yeni Türk Edebiyatı ne sadece Batı'nın taklidi ne sadece eskinin bütünüyle tenkididir."(Enginün 2007,25).

Tanzimat ile birlikte özellikle Fransız edebiyatı başta olmak üzere etkilenmeler, hatta yeni türlerin edebiyatımıza girmesi hız kazanmıştır. Bu dönemde yeni tarzda yazılan şiir, hikâye, roman, tiyatro gibi türlerin edebiyatımıza girmesiyle yeni bir bakış açısı ve bundan kaynaklanan çatışma da görülmektedir. Bu çatışmanın nesir alanında çok fazla yaşanmaması da ilginçtir. Klasik edebiyatımızın daha çok şiire ağırlık vermesi ve nesir alanında boşluk olarak nitelendirebileceğimiz bir durumun ortaya çıkması söz konusudur. Tanzimat dönemiyle edebiyatımıza girmiş olan roman, gazete, makale gibi türler aslında edebiyatımız için yenidir ve bir boşluğu doldurmaktadır. Tiyatro, roman gibi türlerin değişik şekilde edebiyatımızda yer alması Tanzimat döneminden önce de söz konusudur ancak bunların hiçbiri bugünkü kullandığımız anlamda yer almamış, eski edebiyatımızda farklı biçimlerde yer tutmuştur. Bu noktada nesir alanında büyük tartışmaların olmaması çok da şaşırtıcı bir sonuç değildir.

"Şiir, Türk edebiyatının en güçlü türü olduğu için yeni şiir akımlarına direnme de daha güçlü olmuş, en şiddetli tartışmalar şiir alanında görülmüştür. Şairler farklı bir şiirle karşılaştıklarında, bu tür edebiyatı mantıklarıyla tercih etmekle birlikte, alışkanlıklarından vazgeçememişler, eski tarzda şiir söylemeye devam etmişlerdir." (Enginün 2007,20).

Altı asırlık bir şiir geleneğinden kopmak, oluşan kültürü bir anda bir tarafa bırakarak yeni bir şeyler ortaya koymak kolay değildir. Bunun sonucu olarak XIX. yy.da kurulan Encümen-i Şuara, Divan şairleri tarafından eski şiiri canlandırmak amacıyla oluşturulur. Bu dönemin şairlerinden Yenişehirli Avni, Hersekli Arif Hikmet Bey, Osman Nevres, Osman Şems, Leskofçalı Galip Bey gibi isimler eski şiir geleneğimizle şiirler söylemeye devam etmiştir. Namık Kemal, Ziya Paşa gibi Tanzimat'ın birinci döneminin önemli şairleri de Encümen-i Şuara şairlerini yakından takip etmiş hatta şiirlerine nazireler söylemişlerdir. Bu durum, yeni Türk edebiyatını kuran isimlerin öncelikle malzemelerini klasik kültürden aldığını göstermektedir. Özellikle Leskofçalı Galip Bey'in Namık Kemal üzerindeki etkisi çok iyi bilinmektedir. Fakat bu çalışmalar, Divan şiirinin varlığını devam ettirmesini sağlayamayacaktır. O dönemde özellikle Muallim Naci etrafında toplanan eski-yeni edebiyat tartışmalarının ardından yeni bir üslup ve yeni bir dönem oluşacaktır.

Tanzimat dönemi, yeni başlangıçların yapıldığı bir dönüm noktasıdır. Yapılan çeviri çalışmalarının kitap olarak ilk basımı, Şinasi'nin Tercüme-i Manzûme isimli kitabıyla olacaktır (1859). Daha sonra birçok şairimiz kendi zevkine göre diğer şairlerden manzum ve mensur şiir çevirileri yapmışlardır. Yapılan çevirilerin başında La Fontaine, Victor Hugo, Lamartine gibi romantik edebiyatın önde gelen isimleri yer almaktadır. Bu isimlerin tanıtılmasında etkili olan isim yine Şinasi'dir. İnci Enginün, bu isimlerin şiirlerinin çevrilmesindeki temel unsuru, "mevcut geleneğe uygun örnekler" olmalarıyla ifade edecektir. (Enginün 2007,461). Bu durumun en açık örneği, La Fontaine'in fabilları ile geleneğimizdeki Kelile ve Dimne çevirileri ve diğer mesnevi örneklerinde görmek mümkündür.

Romantik şairlerin tercih edilmesindeki sebeplerden en önemlisi belki de romantizmin evrensel değerler içermesidir. Aşk, ölüm, kader, tarih vb. gibi konular, insanın varoluşundan itibaren hayatımızda yer alan ve klasik dediğimiz eserlerin temelini de oluşturan ana temalardır. Özellikle XIX. yy.da ülkenin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde tarih bilincinin de yavaş yavaş oluşmaya başlaması, romantizmdeki tarih bilinci anlayışıyla kolaylıkla örtüşmektedir. Böylelikle romantik şairlerin şiirleri o dönem için daha dikkat çekici olmuştur ve şiir çevirilerinde daha çok tercih edilmiştir.

Âkif Paşa'nın Adem Kasidesi (Kaplan 2007,17-30), yeni Türk edebiyatının kuruluş yıllarında yeninin müjdecisi sayılacaktır. Bizim konumuz gereği ayrıntılı olarak incelemeyeceğimiz bu kaside bir takım değişimlerin başladığının en güzel göstergesidir. Daha sonra yapılan çalışmalar da kasidenin eskinin devamı olarak nitelendirildiği görülecektir (Uçman 1988, c.1, 261-263). Gerçekten de bu kaside zihniyet bakımından eskidir ancak eskilerden farklı olarak altmış dokuz beyitlik kaside de varlıktan nefret ve ondan kurtulma isteği yoğun bir şekilde yer almıştır. Biz, Divan şiirinde Tanrı'nın üzerinde durulduğunu ve kâinattaki her şeyin yine Tanrı'nın tecellisi olduğu için sevilmesi gerektiği anlayışının egemen olduğunu biliyoruz.

“Kasidesinde eski dünyamızın bütün bedbinliğini muhteşem bir surette teksif eden Âkif Paşa, bir bitiş ve sondur. O âdeta bir dünyanın çöküşünü anlatır. Yok olmayı isteyen bir medeniyet neticede gayesine ermiş ve yok olmuştur. Adem Kasidesi, ölüm fikrine dayanan bir medeniyetin en son karanlık şarkısıdır.” (Kaplan 2006,27).

Bu kaside de dikkati çeken bir diğer taraf ise, üsluptur. Divan şairinin kullandığı kelimeler, mecazlar hatta medresenin ilim ve terminolojisi de kullanılmaya devam etmektedir:

Can verir âdeme endişe-i sahbâ-yı adem

Cevher-i can mı aceb cevher-i minâ-yı adem

Çeşm-i im'ân ile baktıkça vücûd-i ademe

Sahn-ı cennet görünür âdeme sahrâ-yı adem

Galat ettim ne reva cennete teşbih etmek

Başkadır nimet-i asayiş-i me'vâ-yı adem

Tutalım anda da olmuş ni'âm-ı gûnâgûn

Öyle muhtac-ı tenavül müdür âlâ-yı adem

Kimse incinmedi vaz'ından anın zerre kadar

Besledi bunca zaman âlemi bâbâ-yı adem

Var ise andadır ancak yoğise yoktur yok

Rahat istersen eğer eyle temennâ-yı adem

Ne gam u gussa ne renc ü elem ü bîm ü ümid
Olsa şâyeste cihan cân ile cûyâ-yı adem

Yok dedikçe var olur yok mu garâbet bunda
Nâm-ı hestî mi nedir hall-i muamma-yı adem
(...)

Bu kasîde kaleme kaf-ı fenadan geldi
Olsa nâmı yakışır beyzâ-yı anka-yı adem

Kimisi nîstî-yi alemle taleb-efzâ-yı adem
Kimi hestî-yi alemle taleb-efzâ-yı adem

Mahv-ı hâk-i reh-i şâhenşeh-i kevneynim ben
Ne tevellâ-yı vücûd ü ne teberrâ-yı adem

Aslında yeni bir başlangıca doğru giderken çekilen sancuların yansıması da bu şiirde yer alacaktır. Âkif Paşa'nın bu kasidesinin ardından Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal gibi isimlerin sosyal faydayı temele alan şiirleri gelecektir. Genel hatlarıyla yaptığımız bu girişten sonra Tanzimat edebiyatının birinci dönem şairleri içerisinde sayılan Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa gibi şairlerin eserlerinden yola çıkarak eski Türk şiirimize ya da bugünkü yaygın kullanımıyla Divan şiirimize bakış açılarına yer vereceğiz. Böylelikle bir medeniyet değişiminin de tahlili ön plana çıkmış olacak, yapılanlar daha net anlaşılacaktır.

Şinasi

Şinasi, edebiyatımızda birçok ilki gerçekleştiren isimdir. “Gerek padişahlara kaside takdim etmeyişi, gerek tek başına çıkardığı gazete ile Şinasi, Divan edebiyatının saraya ve hükümete bağlanma geleneğini kıran ilk Türk edebiyatçısıdır.”(Kaplan 2006,232).

Müntehabat-ı Eş'ârım (1862) ve Tercüme-i Manzume (1859) adlı telif ve tercüme şiirlerini topladığı iki tane şiir kitabı vardır. Şinasi estetik açıdan çok iyi bir şair olarak nitelendirilmese de Türk şiirindeki yeniliğin ve zihniyet değişikliğinin habercisidir. Bu yüzden onun şiirleri ya da genel anlamda eserleri öncü olması açısından önem arz eder.

Şinasi'nin eski edebiyata bakış açısını değerlendirirken, aslında şiirlerine bakmamız da yeterli olacaktır. Çünkü onun şiirlerini nesirlerinden ya da yapmak istediklerinden ayrı tutmamız ve değerlendirmemiz mümkün değildir.

Adem Kasidesi'nin ardından Şinasi'nin Münacaat'ını tahlil eden Kaplan (Kaplan 2006,31-38); eski edebiyatın yokluğu, yeni edebiyatın da varlığı esas almasıyla eski ve yeni edebiyat arasındaki farkın daha en baştan görüldüğünü belirtir.

“Eski edebiyat yokluğu, yeni edebiyat varlığı esas alıyor. Eski edebiyat, ahrete yönelen bir medeniyetin, yeni edebiyat ise dünyaya dönüşün bir ifadesidir. Şinasi'nin

kâinatı ve kâinat içinde Tanrı'yı anlatması büyük anlam taşır. Dinî dünya görüşünden çıkılmıyor, fakat dine bakış tarzı değişiyor. Tanrı sadece ölüm tanrısı değil, aynı zamanda ve bilhassa hayat tanrısı oluyor.(...) Şinasi'nin manzumesi geleceğe doğru açılan büyük bir yolun başlangıcı gibidir.”

Divan şiirindeki münacatlar, Tanrı'ya yakarış muhtevalı kaside nazım şekliyle kaleme alınmış şiirlerdir. Şinasi'nin “Münacaat”ı şekil itibariyle eski şiir geleneğine uygundur. Yirmi beyitte şiirin ilk on beyitte Tanrı'dan ve Tanrı'nın kâinat ile münasebetinden bahseden Şinasi, ikinci on beyitte kendisini temele alarak aczini dile getirecektir.

Şinasi burada divan şiirinde de bulunan bir temi ve nazım şeklini kullanmıştır hatta başlığı bile Münacaat'tır. Ancak şiir okunduğunda hemen bir farklılık göze çarpacaktır; ilk olarak üslup değişmiş artık eski edebiyat geleneğinde kullanılan kelimelerden arınmaya başlamıştır.

Her şeyden önce bu şiirde bir geleneğin, medeniyetin yahut kültürün değişmeye başladığını görürüz. Divan şairleri yıllarca aşkı temele alarak maddî ve manevî duygularını anlatmışlardır. Belli kaidelerin bulunduğu divan şiirinin içerisinde aşk motifini ister tasavvufî anlamda ister maddî anlamda olsun işlemekten vazgeçmemişlerdir. Münacaatlar, Tanrı'ya aşkın en güzel ifade edilebileceği tür iken Şinasi tarafından tamamen farklı bir değerlendirilmeye gidilmiştir.

Şinasi'nin şiirlerini incelediğimizde dikkat çeken bir nokta da her zaman aklın ön planda olmasıdır.

Vahdet-i zâtına aklımca şahâdet lâzım

Cân ü gönlümle münâcât ü ibâdet lâzım

diyerek aklı temele alan Şinasi, böylelikle bize bir zihniyet farkının oluştuğunun en güzel örneğini sunmaktadır. Aklıyla Tanrı'nın varlığını kabul eden, sorgulayan şairin şiirinin devamında duyduğu huzursuzluk yer alacaktır:

Eder isyânıma gönlümde nedâmet galebe

N'eyleyim yüz bulamam ye's ile afvım talebe

Ne dedim tövbeler olsun bu da fi'l-i şerdir

Benim özrüm günehimden iki kat bed-terdir

Nûr-ı rahmet niye güldürmeye rûy-ı siyehim

Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günehim

Bî-nihâye keremi âleme şâmil mi değil

Yoksa âlemde kulu âleme dâhil mi değil

Amacımız, Şinasi'nin şiirini uzun uzun tahlil etmek değildir; Tanzimat neslinin en önemli isimlerinden olan ve özellikle de gençlere yol göstermesi ve birçok ilki başlatmasından dolayı büyük öneme sahip olan Şinasi'nin bakış açısını somut şekilde görebilmektir.

Şinasi, Münacaat'ta ve yazdığı diğer beş kasidesinde de eski edebiyat şekillerini değiştirerek kullanmıştır. Her şeyden önce somut ve reel olana yönelmesi Divan şiirinden farklı bir edebiyat anlayışına sahip olduğunun göstergesidir. Tanzimat Fermanı ve bunun getirdiği kavramlar ve düşünceler, Şinasi'nin şiirlerinde ve Reşit Paşa için yazdığı diğer kasidelerinde görülür. Mehmet Kaplan, Reşit Paşa'yı Türk toplumu için yeni bir tip "aydın tipinin ilk büyük örneği" sayar ve Şinasi'nin kılıç kullanmayan, savaşmayan Reşit Paşa'yı kahraman saydığını belirtir: "Zulme karşı hak ve adaleti müdafaa etmek de kahramanlıktır." (Kaplan 1996,167-176). Ancak bizim amacımız, Şinasi'nin eski edebiyat ile ilgili görüşlerine yer vermek olduğundan şimdilik bu noktada ayrıntılı bir değerlendirmeye yer vermiyoruz.

Onun eski edebiyattan farkını gösteren önemli bir şiiri de Nef'i' ye "Nazire"sidir. Şinasi, "Bu şiirinde mücadeleci insan tipinin nasıl olması gerektiğine yer verir. Kasidelerinde klasik kaside planına uymamış, nesib kısmını kaldırdığı gibi, kasidelerinden birinde mesnevi vezni kullanmıştır. Mazmunları kaldırmış, kasideyi kime hitaben yazdığını açıkça ifade etmiştir. Reşit Paşa kasidelerinde kullandığı kavramlar, Tanzimat'ın genel kavramlarıdır. Bundan dolayı bu kavramların bulunduğu kasidelere, Tanzimat Fermanının manzum şekli denilebilir." (Enginün 2007,465).

Gelelim zât-ı Reşîd'in şerefi mebhasına
Söz mü var devleti ihyâya olan meb'asine

Sensin ol fahr-i cihân-ı medeniyyet ki hemân
'Ahdini vakt-i sa'âdet bilür ebnâ-yı zemân

Ne 'aceb nâtık-ı i'câz-ı hikemdir dehenin
Âyet-i beyyinedir 'âleme her bir sühanin

Sadr-ı milletde vücûdun ulu bir mu'cizedir
Bunu fehm eylemeyen müdrike-i 'âcizedir

'Adl ü ihsânımı ölçüp biçemez Newton'lar
'Akl ü 'irfânımı terk eylemez Eflâtun'lar

'Âleme mûris-i cân 'adl ile ihsân olmuş
'Âdeme bâ'is-i şân 'akl ile 'irfân olmuş

Şem'idir kalbimizin cân ile mâl ü nâmûs

Hıfz için bâd-ı sitemden olur ‘adlin fânûs

Etdin âzâd bizi olmuş iken zulme esîr
Cehlimiz sanki idi kendimize bir zincîr

Bir ‘ıtık-nâmedir insâna senin kânûnun
Bildirir haddini Sultân’a senin kânûnun

Sen gibi ‘âkil olan kan dökerek gün mü sürer
Vech-i nâmûsuna ol kan ile düzgün mü sürer

Olmuş insâna ta‘assub bir onulmaz ‘illet
Hüsn-i tedbîrin ile kurtulur andan millet

Andırırısın o tabîbi ki ne dem verse ‘ilâc
Iztrâbından anı hastası eyler iz‘âc

İncedir gerçi bu fikrim kaba düşdü ta‘bîr
Eyledim sanki mürekkebe ile hûrî tasvîr

Fi‘le çıkdıkça zamîrindeki hayr-ı niyyet
Buldu bir başka şeref ‘âlem-i insâniyyet

Vakf eden Tanrı mıdır mahkeme-i vicdânın
Bitirir hâkim-i re‘yin işini dünyânın

Bin yaşa devlet ü ikbâl-i fahîmânen ile
Mülkü tedvîr ederek ‘akl-ı hakîmânen ile

Meşhur olan bu kaside de ilk farkına vardığımız beyit sayısının farklılığıdır. Klasik kaside formunda bildiğimiz bölümlerin hepsi, bu kaside de yer almamıştır; “nesib ve teşbib” bölümleri ayrıca kasidelerde bulunan tegazzül ve makta beyitleri de burada görülmez. Bunun yanı sıra gazel tarzı kafiyelenişin yerini mesnevi tarzı kafiyeleniş almıştır. Bu noktada Şinasi’nin şiiri, eski Türk şiirinden tamamen farklıdır. Yeni fikirler ve kavramlar üzerinde duran Şinasi eski şekilleri kullansa da o gelenekten ayrılmıştır. “Divan şiirindeki mazmunları

kaldıran Şinasi, fikrini açıkça ifade etmeye, yeni imajlar bulmaya çalışır; Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalar yerine atasözleri ve deyimleri bol bol kullanır, konuşma dilini şiire aksettirmeye çalışır.” (Bilgegil 1971,43-54). Ufak kıvılcımlarla başlayan bu değişimler, gelecekte oluşacak yeni bir geleneğin ve edebiyatın da habercisidir.

Ziya Paşa

Tanzimat Edebiyatı'nın önemli isimlerinden bir diğeri Ziya Paşa'dır. Onun şiirlerinde dönemin sosyal ve siyasi fikirlerini, edebi değişimlerini hatta daha doğru bir değerlendirmeye çatışmasını görmek mümkündür. Fikrî bakımdan Batı'ya yönelen Ziya Paşa aslen hep yerli kalmıştır. Bu durum onda her zaman bir çatışma yaratmış ve bunun yansıması eserlerinde bariz olarak görülmüştür.

Yetişme şekli itibariyle eskiye bağlı olan Ziya Paşa, bir devlet memurudur. Biyografisine bakıldığında Ziya Paşa'nın iyi bir devlet adamı olduğu ve eserlerindeki hikmetli sözlerin yaşantısıyla da ilgili olduğu görülecektir.

Ziya Paşa'nın ülke sorunları üzerindeki görüşlerini bildirmesi döneminde pek hoş karşılanmaz ve Ali ve Fuat Paşalarla girdiği mücadele başarısız olur. Bundan sonra Yeni Osmanlılara katılarak Paris'e kaçması ve ardından Namık Kemal ile birlikte Londra'ya geçmesi ve Hürriyet gazetesini çıkarmaları takip eder (29 Haziran 1968). Ziya Paşa'yı yeni edebiyat taraftarı olarak gösteren de onun bu gazetede çıkmış olan yazılarıdır. Bir yandan da eski edebiyata ve geleneğe sıkı sıkıya bağlıdır. Zaten hatıralarında ilk edebî zevkini halk edebiyatından aldığını söyler.

Ziya Paşa küçük yaşta lalasından aldığı eğitim sonucunda şairliğin tahsil ile olmayacağına Tanrı'nın lütfü olduğuna inanır. Gizlice sahaflara giderek Âşık Ömer mecmuasını alır ve ilk şiir zevkini halk edebiyatından tadar. Ziya Paşa, Fatin Efendi ile tanışınca kendi kusurlarını görmeye ve düzeltmeye başlar.

Şairliğin Allah vergisi bir yetenek olduğu inancını Ziya Paşa ilerleyen yaşlarında da sürdürecektir. Harabat'ın önsözünde şairin anadan doğma şair doğduğunu, herkesten farklı olduğunu söyler. (Enginün 2007,471).

Mektubî Kalem'inde tanıdığı Fatin Efendi'nin etkisiyle divan edebiyatına ve şiirine yönelen Ziya Paşa böylelikle Vehbi, Vasıf gibi isimleri okur. Dönemin edebiyat çevrelerinden asıl beslendiği yer, Encümen-i Şuara'dır. Namık Kemal ile de aynı ortamda tanışır.

“Mersiye-i Mustafa Reşit'de onun Terci-i Bend ile Terki-i Bendini andıran(dünyanın bir değirmene benzetilmesi ve hayat ile ölümü, neşe ile matemi eşitleyen) beyitler bulunur.”(Enginün 2007,472).

“Ziya Paşa'nın şiirlerinin bütün olarak güzelliğinden bahsetmek zordur, ancak insanın hafızasında yer eden ve gücünü klasik kültürden alan, etkili beyitleri bulunur. Bunlar zamanla birer özdeyiş mahiyeti kazanmıştır.”(Enginün 2007,475).

Tanpınar'a göre Ziya Paşa iki defa şumüllü şekilde konuşmuştur. Birincisi şiir ve hakikat makalesidir ki Ziya Paşa'yı “saf Türkçe cereyanının en büyük yol açıcılarından” biri yapar. İkincisi ise buradaki görüşlerine tezat oluşturan Harabat Mukaddimesidir. (Tanpınar 2003,336).

Ziya Paşa'nın Hürriyet'te çıkan Şiir ve İnşa makalesi, dilin ve şiirin gelişmesi için kaynağımızın halk edebiyatı olduğunu ve halk edebiyatı kaynağına gidilmesi gerektiğini

söyler; eski edebiyatımızın ve yazımızın eski ve yanlış yönlerini belirtir. Bu yüzden “Şiir ve İnşa”¹ makalesinin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir:

Ziya Paşa, makalesine şiirin kendisine göre tarifini yapmakla başlar: “Şiirin ta’rif-i umumîyesi kelâm-ı mevzûndur. Yani iki satır sözün her birindeki sükûn ve harekâtın müsâvî olmasından ibarettir.” Bu tanımlamadan ona göre şiirin her şeyden önce vezinli söz olduğu anlaşılmaktadır. Tanımlamanın ardından şiirin her ulusta doğal olduğunu söyleyerek yeryüzüne ne kadar millet gelmişse hepsinin kendine has bir şiir geleneği oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada kendimize yönelir ve Osmanlının şiiri acaba nedir sorusunu sorar ve yine kendisi cevap verir. Osmanlı şairlerinin İran şairlerini taklit ettiğini, İranlıların da Arapları taklit ettiğini ortaya koyarak Osmanlıların genel itibarıyla Arap ve Acem edebiyatını taklit ettiğini savunmaktadır. “Ve bu taklîd üslûb-ı nâzımda değil ve belki efkâr ve ma’âniye bile sirâyet edip, bizim şuarâ-yı eslâf edâ-yı nazm u ifâdede ve hayâlât ve ma’ânide Arap ve Acem’e mümkün mertebe taklîde sa’y etmeyi maariften addetmişler ve acaba bizim mensûb olduğumuz milletin bir lisânı ve şiiri var mıdır ve bunu ıslâh kabil midir, asla burasını mülâhâza etmemişlerdir.” diyerek sadece tarz ve üslupta değil hayal, duygu ve düşünce sisteminde de taklide gidildiğini ifade etmiş ve bu yönden eleştirmiştir.

Ziya Paşa, şiir de yaşanan bu durumun nesir alanında da yaşandığını belirterek makalesine devam eder. “Münşe’ât-ı Feridun ve âsâr-ı Veysî ve Nergisî ve sâir münşe’ât-ı mu’tebere ele alınsa, içlerinde üçte bir Türkçe kelime bulunmaz.” diyerek bazı sanatçıların eserlerini örnek vermekte ve bunların içinde çok az sayıda Türkçe kelime olduğunu söylemektedir. Hatta güzel yazı yazmak ve ustalıklarını ispat etmek için içinden çıkılması zor tamlamalarla dolu cümlelerin kullanılmasını ve bunları anlayabilmek için de yine Arapça ve Farsça sözlükler kullanılmasını eleştirmektedir. Ziya Paşa’ya göre bu da yeterli olmayacak bu dillerin gramerlerinin de bilinmesi gerekecektir.

Ziya Paşa’nın bu sözleri karşısında altı asırlık bir edebiyat geleneğini böyle toptan sade-dilânelikten uzak saymak pek de doğru görünmemektedir. Divan edebiyatında mazmunlar sistemi sebebiyle ne yazıldığı değil nasıl yazıldığı önemli olmuştur. Bu yüzden dil ve üslup konularındaki farklılık bu bakış açısından kaynaklanmaktadır.

Ziya Paşa önemli bir konuya da değinmiş; bu milletin dilini koruma altına alması gerektiğini, diğer milletlerin dillerine özenmemesi gerektiğini söylemiştir. Divan edebiyatı sanatçılarının ağır bir dille yazmak istemeleri, o devrin ve o devrin edebiyatının gereklerinden biridir. “Vâkıta şiir ve inşânın bu hale girmesi bu asrın yapması değildir. Acemler kabûl-i İslâmiyet’ten sonra, ulûm-ı şer’iyyeyi tahsîl için lisân-ı Arabın tahsîline düştükleri sırada kendi lisanlarının şiir ve inşâsını dahi ona taklîd ettikleri gibi, biz de bidâyet-i te’essüs-i Devlet-i Aliyye’de İran ulemâsını celbe muhtaç olduğumuzdan, onların terbiyesi üzere kendi lisanımızı bırakıp, Acem şivesine taklîd hatasına düşmüştüzdür. Ve ulemâ-yı Rûm’un bu hususta ettikleri ihmal ve kusur affolunmaz bir hatadır.” Çünkü Ziya Paşa’ya göre “Zirâ benî Âdem arasında medâr-ı teâtî-yi efkâr lisandır”. Dönemine göre çok ileri fikirler söylemesi ve tespitler yapmasına rağmen Ziya Paşa’nın bunları uygulamaması da ilgi çekicidir. Tanzimat dönemine baktığımızda eskiye en çok bağlı olan yine Ziya Paşa’dır.

Makalenin devamında hukuk dilinin ağır olması eleştirilmektedir. İlan edilen fermanların, emirnamelerin halk huzurunda okutulmasının bir şey ifade etmeyeceğini, çünkü halkın bunları anlamayacağını söylemektedir. “Bu sebeptendir ki, hâlâ bizim memlekette

¹ Ziya Paşa, Hürriyet, no:11, 20 Cemazıyelevvel 1285/ 7 Eylül 1868.

Tanzimat nedir ve Tanzimat-ı cedîde ne türlü ıslahat hâsıl etmiştir ahali bilmediklerinden, ekser mahallerde müteayyinân-ı memleket ve zaleme-i vülât ve memûrin ellerinde adeta kable't Tanzimat cereyan eden usul-i zulm ü i'tisâf altında ezilir ve kimseye dertlerini anlatamazlar; ama Fransa ve İngiltere memâlikinden birinde me'mûrinden birisi nizâmât-ı mevcûde hilâfında cüz'i bir hareket edecek olsa avâm-ı nâs derhal davacı olur. Zirâ nizâmat halkın anladığı lisanla yazılmış ve lâyıkiyla tebliğ edilmiştir." diyerek halkın Tanzimat ve onun getirdiklerinden haberdar olmadığını belirtmektedir. Hatta bir suçtan dolayı yargılanan kişinin kendi aldığı cezayı bile anlamadan kendi infazını imzaladığını söyleyerek durumun vehametini ortaya koymaktadır.

"Ta'accübe şâyân değil midir ki, bizde yazı bilmek başka, kâtip olmak yine başkadır. Hâlbuki sâir lisanlarda yazı ve imlâ bilen, kâtip olur." diyerek bizde kâtip olmak için yazı bilmenin yeterli olmadığını iddia eder. Diğer dillerde imlâ ve yazı bilen kâtip olduğunu söyleyen Ziya Paşa, bizde yazı yazmayı öğrendikten sonra daha başka şeylerin de bilinmesi gerektiğini söyler. "Evvla Türkçe imlâ bilinmelidir. Hâlbuki en güç şey budur. Zirâ vaktiyle Türkçeye mahsûs lügat kitabı yapılmamış ve Osmanlılar milel-i sâire-yi dâire-i hükûmetlerine aldıkça, her birinde gördükleri yeni şeylerin isimlerini ol milletin lisanından alıp, az çok bozarak kullanmış ve her kâtip bir lügati sükûn ve harekâtının zihnince uyan bir şekli ile yazıp, sâirleri dahi diğer sûrette zaptetmiş olduklarından imlâ öğrenecek kimse evvel emirde bunların hangisine tâbi' olacağına mütehayyir olur." diyerek Türkçe'ye ait bir sözlüğün olmamasından yakınır.

"Yazmaya başlayalıdan beri küçük kâtipler ne yapacaklarını şaşırıldılar. Sâniyen Arabî ve Fârisî imlâ bilmek lâzımdır. Bu iki lisanın imlâsını bilmek, kavâidini tahsile mevkuf olduğundan, en az sarf ve nahvi görmeyince doğru terkîb yazmak kabil olmaz. Sâlisen bunlardan sonra bir de aklâm-ı devletten birinde birkaç seneler istihdam olunmak ister. Bu olmadıkça "idiğüne"yi "olduğuna"ya rabt etmek yolu bilinemez." Böylelikle diğer şart, Arapça ve Farsça imlâyı bilmektir yani bu dillerin söz dizimi ve gramer kurallarını da bilmek demektir. Son şart ise bütün bunları bildikten sonra devlet kademelerinde çalışmaktır. Yani öğrendiklerini burada uygulama fırsatı bulacaktır. Fakat bunun da kötü bir tarafı vardır. Çünkü devlet dairesinde bazı uyulması gereken kuralların dışına çıkılamaz. Bu durumun yazısını ve aynı zamanda hayalini sınırlandıracağını düşünmektedir. "Yine o seyyiâtandır ki, Âli gibi, Müştâk gibi, İsmail Paşa-zâde Galib Bey gibi birçok girân-kıymet, cevâhir-i fetanet-kadrlerine lâyük olan riâyeti göremeyerek, kimi cünûn getirdi, kimi işretle telef-i nefis eyledi."

Ziya Paşa; "vah bize, yazık bize" diyerek makalesine devam ederken bu durumda bizde inşa ya da şiir yok mudur sorularını sorar. "Hayır, bizim tabiî olan şiir ve inşâmız taşra ahâlisini ile İstanbul ahâlisinin avâmı beyinde hala durmaktadır. Bizim şiirimiz hani şairlerin nâ-mevzûn diye beğenmedikleri avam şarkıları ve taşralarda ve çöğür şairleri arasında deyiş ve üçleme ve kayabaşı tabir olunan nazımlardır. Ve bizim tabiî inşâmız Mütercim-i Kâmus'un ve mu'ahharen Muhbir gazetesinin ittihaz ettiği şîve-i kitâbettir. Vâkıa bu nazm ve bu kitâbet matlûb olunan derecede belîğ ve tumturaklı görünmez ise de, ümmet-i Osmaniye ilerlediği sırada bunlara rağbet edilmediğinden, oldukları yerde kalmışlar, büyümemişlerdir." sözleriyle yine kendisi sorusuna cevap verecektir. Böylelikle bizim kaynağımızın halk edebiyatı olduğunu söylemektedir.

Son olarak da kendisi için doğal şiirin nasıl olması gerektiğini açıklar: "Velhasıl şi'r-i tabiî odur ki, şair cüz'i bir mülâhaza üzerine kalemi eline alıp irticâlen kırk elli beyit nazm edebilmeli. Kitâbet-i milliye odur ki, eli yazı tutan zihnindeki muradını iyi kötü kâğıt üstüne koymalı. Şimdiki şiir ve inşâmızda ise tertib-i maâni ile beraber bir teşkil ü tertib-i elfâz derdi zihni işgal etmekle, ne şiir ve ne de nesirde usûl-i irticâl mümkün değildir. Her milletin şairleri, hatta bizim çöğür şairlerimiz bedâhaten birçok şiir söylerler. Biz ise beş beyit bir

gazeli dokuz ayda doğurur gibi söyleriz.” Burada Ziya Paşa, divan şairleri ile halk şairlerinin karşılaştırmasını da yapmaktadır. Saz şairlerinin hazırlanmadan kırk-elli beyit nazım edebilirken divan şairlerinin dokuz doğurur gibi şiir meydana getirmeye çalıştıklarını söyler. Makalenin son kısmında da tespit ettiği bu derdin çözümü için, “Bu fenâlığı def için tabiata ittiba’ etmeli” demektedir.

Ziya Paşa, bu makalesinde, asıl edebiyatımızın Halk edebiyatı olduğunu belirtirken Harabat adlı Divan edebiyatı antolojisinin önsözünde ise Divan edebiyatını överek birbirine çelişkili görüşler ortaya koymuştur. Namık Kemal’in Tahrir-i Harabat isimli eleştirisi de Ziya Paşa’nın bu çelişkisini dile getirmek ve yermek amacıyla kaleme alınmıştır.

Ziya Paşa, 1874-1875’te Arap, Fars ve Türk şairlerinin şiirlerini Harabat adlı üç ciltlik ansiklopedide toplar. Antolojisine bir önsöz yazarak Divan edebiyatı hakkındaki, Arap, Fars ve Türk şairleri hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Bu bakımdan Harabat’ın önsözü, bir bakıma Türk edebiyatının manzum tarihçesidir.

Ziya Paşa önsözüne, şiirle on beş yaşında ilgilenmeye başladığını anlatarak başlar. Şiiri, vezinli söz olarak tarif eden Ziya Paşa burada da ölçülü söz ile şiiri kasteder. Şiire kulağının can vereceğini söylemektedir:

On beşde değildi sinn ü salim
Kim nazm ile vardı işgalim
Mevzun söze can verirdi guşum
Eş’ar okusam giderdi huşum

Önsözünün devamında kendisine ilk şiir merakı veren şiirlerin halk edebiyatı kaynaklı olduğunu söylemesine rağmen, meydan şairlerini aşağıladığı da görülmektedir. Halk şairlerinden Garibî’yi, Âşık Ömer’i, Âşık Kerem’i okuduğunu ve onların şiirlerine nazireler yazmaya çalıştığını söyler fakat bunun yanı sıra yazdığı şiirlerin çok kötü olduklarını, dudakların o sözlerle kirlenmemesi gerektiğini söyleyecektir. Ziya Paşa’nın burada da halk şiirini küçümsediği görülür hatta bununla yetinmeyip meydan şairlerinin şiirlerini eşek anırtısına benzetmektedir:

Verdi bana evvela merakı
Meydan şu’arasının nühakı
Gahice Garibi’yi okurdum
Aşık Kerem’e yanar dururdum
Aşık Ömer’i gah okurdum
Uçkur sözüne şaşar kalırdım
Tahsinle de etmeyip kana’at
Yağmaya da geh gelirdi cür’et
Her defter-i şî’ri kim tanırdım
Yok nüsha-i ahârı sanırdım
Kendim de nazire der idim gah

Amma ne söz el-‘iyazu bi’llah

Guş etmesin öyle söz kulaklar

Aludesi olmasın dudaklar

Saz şairlerinden kimleri okuduğunu anlatan Ziya Paşa, ilerleyen beyitlerde halk şiirinden ve şairlerinden giderek uzaklaştığını, yeni bir dünya keşfettiğini söyleyerek klasik şiire nasıl girdiğini anlatır:

Ol hal ile rüzgâr geçdi

Bir iki hazan bahar geçdi

Geçdi elime çü nüsha-i can

Matbu bir iki köhne divan

Bir kere bu kenze na’il oldum

Bir başka cihana vasıl oldum

Eline geçen “bir iki köhne divan” Vehbi ile Vasıf’a aittir. Bu andan itibaren Ziya Paşa değişecek ve şu beyitleri söyleyecektir:

Bir paraya bini aferinin

Papuşu atıldı Gevheri’nin

Vehbi ile Vasıf’ı beğendim

Taklid için onlara özendim

Derdim edip onları kıra’et

Ya Rab bu ne sihr ne keramet

Gülüstan’ı okuyarak şiir dilini anlamaya başladığını belirtir:

Amma okudukda Gülsitan’ı

Derk etmege başladım lisanı

Devamında birkaç şairle tanıştığı ve onların aracılığıyla eski şiire yöneldiğini belirtecektir. “İran şairlerinin eserleri, benim manevî hocalarım oldu.” manasındadır söyledikleri.

Şairlerimiz, önce taklit yollu Farişî edayı takip etmiş, zamanla dil doğal yapısından çıkarak doğru ve güzel anlatım gücünü yitirmiştir. Hatta zamanla öyle bir hâl almıştır ki bugün düşünmeden şiir söylenemeyeceğini belirtir ki bu durum sadece bizde böyle değildir. Fars ve Arap edebiyatlarında da aynı durumun söz konusu olduğundan bahseder.

Çıkdıkça lisan tabi’atinden

Elbetde düşer fesahatinden

Fa’lün fa’ül olmadan nümayan

Parmak ile idi bizde evzan

İşte bu sebebledir ki el-an

Türki’de yok irticalen imkân

Ziya Paşa'ya göre kendisi zamanla şair olamayacağını anlamış fakat şiirden anlar hâle gelmiştir. Daha sonra, hazırladığı şairler antolojisini nasıl oluşturduğunu anlatır. Beğendiği şiirleri bir deftere yazdığını, antoloji hâline getirmeye çalıştığını fakat bunun bir düzen içinde yapılmasının zor olduğunu anladığını belirtir. Kendisine güzel görünen her şiiri bu eserine almıştır. Bunu da şu şekilde belirtecektir:

Hem rütbelerinçe âcizane
 Çekdim şu'arayı imtihana
 Meşhurları beyan olundu
 Asar ile imtihan olundu
 Hükm eyledim ekseriyet üzre
 Şi'rindeki istikamet üzre
 Ben anladığım kadarca yazdım
 Vakt olmadı muhtasarca yazdım
 Madam ihlasdır esası
 Ma'zur ola varsa da hatası
 Asar-ı mu'asırinden hem
 Ma'ruflar oldular murakkam
 Şayed ki ola diye ta'addi
 Temyizine etmedim tasaddi

Antolojinin ismini genellikle rint şairlerin olmasından dolayı belirleyecektir. Mescid koysa, bu şairlerin orada çok bulunmadıklarını bilindiği için inandırıcı olmayacağını söyleyerek sanki bir alayda da bulunmaktadır:

Rindan eder onda çün mülakat
 Koydum adını onun Harabat
 Mescid desem i'timad olunmaz
 Şa'irler o yerde çok bulunmaz
 Şa'irlere mey verir musafat
 Rindânın olur yeri harâbât

Harabat'ın önsözünde Ziya Paşa bundan sonra "Ahvâl-i Eş'âr-ı Türkî" başlığıyla Türk şairlerinin durumuna bakmaktadır. Bu kısımda eski edebiyattan önemli isimler hakkında değerlendirmeler de bulunmaktadır. Eski şairlerden öncelikle Ahmed Paşa, Necâtî ve Zâtî'nin adını zikretmektedir. Dil konusunda getirdiği eleştirilerinden sonra dili güzelleştiren iki padişahın olduğundan bahseder: Kanuni Sultan Süleyman ve I. Selim. Bundan sonra Bâkî'ye yer verecektir. Onu "ilk yenileştirici" olarak kabul eder:

Kim tarz-ı kadîme kisve vermiş

Şi'r onun eliyle şekle girmiş
 Bâkî'ye sezâ olunsa ta'yin
 Ta'bîr-i müceddid-i nuhustîn

Şiir ve İnşa makalesinde uzun tamlamaları, terkipleri eleştiren Ziya Paşa, bu makalesinin tam zıddı olarak burada bu tamlamaları ve terkipleri ustalık olarak görmektedir. Ağır bir dille yazmanın marifet olduğunu söyleyen Ziya Paşa daha da ileri giderek Farsça unsurların Türk diline girmesinin onu daha da güzelleştirdiğini söyleyecektir. Ziya Paşa bu dille şiir söyleyenleri de övülmeye lâyık görür. İki dili süt ile şekerle benzetmesi de şöyle

Türkî dili evvel idi yektâ
 Etdi onu Fârisî du-bâlâ
 Hem öyle yakışdı iki gevher
 Gûyâ ki karışdı şîr ü şeker
 Yâhûd iki bahr-i ilm ü irfân
 Birleşdi beraber oldu ummân
 Yok üç deniz oldular ferâhem
 Ondan çıkıdı bu bahr-ı a'zam
 Zîrâ Arabî lisânda evvel
 Olmuş idi Fârisî mükemmel
 Osmânî lisânı bu lisândır
 Fikr eyle ne bahr-i bî-kerândır
 Osmânî lisânını bilen zât
 Bir bennâdır ki hâzır-âlât

Ziya Paşa Türk şairlerinden sonra Anadolu şairlerine geçer. Anadolu şairlerinin durumunu anlattığı bölümde, Anadolu şairlerini tek tek ele alarak anlatır; benzetmeler yaparak anlattığı şairler ile ilgili olarak pek ayrıntıya girmemiş, genelde benzer ifadelerle yer vermiştir.

Ayrıntılı olarak incelediğimiz Ziya Paşa'nın Harabat önsözünde Divan edebiyatı şairlerine ve onların şiirlerine hayranlık yer almaktadır. Bunu yaparken de halk edebiyatına karşı alaya varacak noktada bir üslup kullanmıştır. İki farklı bakış açısını yansıtır gibi duran bu yazılardan Şiir ve İnşa'yı yazarken Ziya Paşa'nın 1868 yılında Yeni Osmanlılarla birlikte siyasi faaliyet içinde olduğunu unutmamız gerekir. Harabat mukaddimesindeki görüşler aslında tam olarak Ziya Paşa'yı yansıtmaktadır.

Namık Kemal

Namık Kemal adı, bizde daima iki çağrışımı uyandırır: hürriyet ve vatan. (Enginün 2007,19). Tanzimat dönemi edebiyatının en etkili ismi şüphesiz Namık Kemal'dir. Özellikle Tanzimatçıları için bir put olarak kabul edilecek olan Namık Kemal, ilk şiirlerini Divan şiiri geleneği içinde yazmıştır. Yazdığı eski tarz şiirleriyle kendisini kabul ettirse de daha sonra kendi üslubunu oluşturacak ve dönemin en etkili ismi haline gelecektir.

Leskofçalı Galip Bey'in Namık Kemal üzerindeki etkisi çok iyi bilinmektedir. Bunun yanı sıra Namık Kemal, Tanzimat devrinin kurucularından olan Şinasi'nin üzerindeki etkisini de şöyle anlatır:

“Hangi senede olduğu hatırımda değildir: fakat zannıma göre 78 sene-i hicriyesinde olacak; bir ramazan günü kitap aramak için Sultan Beyazıd Camii avlusundaki sergiye girdim. Elime talik yazı litograf basma ile bir kağıt parçası tutuşturdular. Yirmi de para istediler. Parayı verdim, kâğıdı aldım. Üstünde ilahi ünvanını gördüm. Derviş Yunus ilahisi zannettim. Bununla beraber okumaya başladım. O ilahi ne idi biliyor musun, ne idi? Beni, yazdığım yazının şimdiki derecesine îsâl etmeğe, milletin lisanının şimdiki haline getirmeğe sebep-i müstakil olan ilahi bir İlahi idi. Sade fikre ne kadar da yakıştır. Mebâdîsi şudur:

Hak Teâlâ azamet âleminin pâdişehi

Lâ-mekândır olamaz devletinin tahtgehi

Nesren yazdığı şeyleri gördüğüm ve beğendiğim Şinasi'nin ilahi bir hâkim olduğunu o şiirinden anladım. Fakat fikrimi tamamiyle edebiyat arkadaşlarıma anlatamadım. Gittim, kendini buldum. Gazetesine muîn oldum. Merhum Şinasi, Tasvir-i Efkâr ile edebiyat-ı sahîhayı Osmanlı lisanında tesis etti. Bende gûyâ muîni idim.”(Onan 1940).

Namık Kemal şiire Divan şiirinin etkisiyle başlasa da kendi üslubunu bulduktan sonra bu geleneğe tamamen cephe alacaktır. Meşhur şiiri “Hürriyet Kasidesi” için Kaplan, “Namık Kemal’in bütün şahsiyeti bu şiirin içinde teksif edilmiş gibidir. Bu şiir, Türk edebiyatında sosyal şiirin, mistisizmin, vatan ve hürriyet aşkının ilk ve en kuvvetli örneğidir. Yeni Türk edebiyatında yazılmış bütün sosyal şiirlerin temelinde bu manzume vardır. Nihayet bu şiir edebiyat sahasını aşarak, cemiyet üzerine tesir etmiş; hürriyet, vatan, millet aşkını muhtelif nesillere aşılammış nadir eserlerden biridir. (...) Sadece estetik güzelliğe dayanan “saf şiirin” yanında, bir de yaşadığımız hayat gibi kusurlu, noksan, fakat hayatla dolu olduğu için sevilen ve tesir eden bir “hayat şiiri” bulunduğunu kabul etmek gerekir değerlendirmesinde bulunmaktadır. (Kaplan 2006,39-46).

Namık Kemal’in şiirleri konumuz dâhilinde olmadığı için ayrıntılı olarak yer vermeyeceğiz. Eski edebiyat ve Divan şiiriyle ilgili görüşlerini değerlendirmek için makalelerine yönelmemiz gerekmektedir. (Yetiş 1989). Özellikle “Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir”(Yetiş 1989, 57) adlı makalesi bu konuda önemlidir.

Kazım Yetiş, Namık Kemal ve bu makalesiyle ilgili “Bizde, çeşitli edebiyat meseleleri üzerinde düşünen ve düşündüklerini kaleme alan ilk müellif, Namık Kemal’dir. Ayrıca o, ilk münekkidimizdir. Bu bakımdan Namık Kemal, geleneği olmayan bir saha üzerinde kalem oynatmıştır. Lisân-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir makalesi, Türk edebiyat ve fikir hayatında dil ve edebiyat meselelerinin ele alındığı hemen ilk ve ihatalı makaledir. (...) Bu makale bir manada kültür ve edebiyat hayatımızda yapılmak istenen bir ihtilâlin beyânnâmesidir.” demektedir. (Yetiş 1989,22-23).

“Eczâ-yı beşer câlib-i ta’cil-i fenâdır

İkbâ-yı eser mucib-i tahsil-i bekâdır”

beytiyle makalesine başlayan Namık Kemal öncelikle sözün önemine değinir. Ona göre; “İşte kelâm müdavele-i tasavvur hizmetine kudretten müvekkel bir cism-i lâtifdir ki, binlerce seneler geçse taravet-i nev-civânîsine zevâl erişmez.”

Namık Kemal makalesinde, edebiyatın halka inmesi gerektiğini savunur. “Eski edebiyatın dili bir nevi oyuncak hâline getirmesine itiraz ederek, sözün, düşünceleri anlatmak için sadece bir vasıta olduğunu, düşünce taşımayan bir sözün hiçbir işe yaramayacağını söyler. Ona göre edebiyat, doğrudan doğruya bir milletin dili olmalıdır: Edebiyatsız millet, dilsiz insan kabilindedir.”(Parlatır vd. 2006,223).

“Müellefât-ı mensûremizde efkâr ve güftârı tabii bir kitap yoktur ki, tabiata tesir ile tehzib-i ahlâka hizmet etsin.” diyerek eski edebiyatımızdaki eserleri eleştirmektedir.

Eski edebiyat hakkındaki itirazlarına bu edebiyatın dili ile başlar. Namık Kemal’e göre halkın divan şiiriyle ilgilenmemesi de dilini anlamamasındandır. Hatta Osmanlı Devleti’nin çöküş sebeplerinden biri olarak da mükemmel bir dile sahip olamayışını göstermektedir.

Ayrıca eski edebiyata karşı yaptığı bir başka tenkit, doğaya ve gerçeğe uygunlukla ilgilidir. Daha sonra birçok makalesinde de yer alacak bu görüşe göre Namık Kemal, gerçeğe uygun bir edebiyat istemektedir.

Namık Kemal, “Lisan-ı Osmaninin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir” adlı makalesinde Türk edebiyatı hakkındaki genel görüşlerini ortaya koymakta ve geleceğe dair bazı tekliflerde bulunmaktadır. Edebiyatımızın, bu makalenin yazılışına kadar ki gelişiminden memnun değildir. Yazının ilk kısmında yer alan “istitrad” başlığı altında anlattıklarından yola çıkarak yazara göre; “edebiyatımızın o ana dek arz ettiği eksiklikler, milletimizin devr-i ma’arifi idrak etmemiş olmasından ileri geliyordu.” (Bilgegil 1972, 22). Bu makaleden hareketle Namık Kemal’in çıkış noktası olan fikri de yakalıyoruz: “Şaire göre, cemiyetin diğer müesseselerinde görülen -islahat- ihtiyacı, edebiyat için de varittir.” (Bilgegil 1972, 22).

Namık Kemal’in önemli olan bu makalesinden sonra genel olarak tüm makalelerini ele aldığımızda eski edebiyatımız ve şiirimizle ilgili öncelikle akla ve mantığa uygunluğa değindiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra ikinci temel nokta, dildir. Namık Kemal’e göre eski şairlerimiz dil konusunda dikkatli değildir. Hatta ona göre, divan şairleri tarafından sunî bir dil meydana getirilmiştir. Halk bu dili anlayamamakta ve bu yüzden edebiyatla ilgilenmemektedir. Böylelikle de bir edebiyat dili oluşmamış, “şive-i lisan”dan uzaklaşmıştır. Özellikle Arap belâgatından aldıkları sanatları kullanmakta başarılı olamamışlardır ki bunun sebebi yine gerçeğe bağlı kalmamalarıyla açıklayacaktır. (Bilgegil 1972,37-38).

Eski şiirimizde lafzın manaya tercih edildiğini söyleyen Namık Kemal’e göre söylenmek istenen açık seçik şekilde ifade edilmemiş, külfetli sanatlarla yüklü bir dil ve özellikle Fars edebiyatının aşırı mübalağaları ile divanlar doldurulmuştur.

“Namık Kemal’e göre edebiyatın doğrudan doğruya insanların duygularını terbiye etmek, bilgiyi ve kültürü yaymak ve millî birliği sağlamak gibi bir görevi de olmalıdır.” (Parlatır vd. 2006,223). Buna göre Namık Kemal; eski edebiyatımızı, millî birliği koruyucu ve geliştirici unsurlardan mahrum bulmuştur.

Bütün bunlara rağmen “Talim-i Edebiyat” üzerine yazdığı risalede eski edebiyatın fikirde incelik ve sadeliğini yansıtan sayfalarca da örnek vermektedir.

Sonuç

XIII. yy.dan itibaren başlayan edebiyatımızın klasik dönemi olarak adlandırabileceğimiz divan edebiyatının Şeyh Galip ile doruk noktasına ulaştığı XIX. yy.da - özellikle ikinci yarısında- çözülmeye başlayıp ve bu tarihten sonra kendi üslubuyla çağa damgasını vuracak önemli isimler yetiştiremediği görülmüştür.

Tanzimat dönemiyle birlikte hem sosyal, kültürel, siyasi hem de bu durumun yansımaları olarak edebî anlamda bir değişimin olduğu muhakkaktır. Biz, bu yazımızda altı asırlık bir geleneğin ardından şekillenen yeni edebiyatın ilk dönemindeki şairlerin düşüncelerine yer vermeye çalıştık. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi hem Tanzimat döneminin hem de yeni edebiyatın önemli isimlerinin divan şiirine bakış açısını değerlendirmemiz, o dönemki şartları ve çatışmayı daha iyi analiz etmemiz açısından önemlidir. Bu isimlerin hepsi eski gelenek içinde yetişmiş, eski tarzda şiirler söylemiş ya da o kültürden beslenmiştir.

Şinasi ile başlayan ancak sistemli olarak yapılmayan küçük değişikliklerin ardından Ziya Paşa ve Namık Kemal'in fikirlerine yer vermeye çalıştık. Eski edebiyata ve şiirine yapılan tenkitlerin başında -bu şairlerin görüşleri esas alınarak- dil meselesi gelmektedir. Halkın anlamadığı bir dilin ve buna bağlı olarak hayal sisteminin olması eleştirilmiştir. Tanzimat şairleri için önemli bir husus olan, "tabiat-ı esasiye" ye uygunluk tenkitlerinin temel noktalarından bir diğerini oluşturmaktadır. Kendimize ait bir gramer kitabımızın, bir sözlüğümüzün olmayışı da bu görüşler içinde yer almaktadır.

Kısacası; kurulan yeni edebiyat ve şiir geleneğinde eskinin tenkidi mühim bir yer tutmaktadır. Yeni bir şeyler ortaya koymak için bundan daha tabii bir şeyin olmadığı da kesindir fakat gözden kaçan husus, dilin anlaşılmasına, halktan kopuk olduğuna dair yargılarla eleştirilen altı asırlık bir edebiyat geleneğinin o dönemin şartlarına göre incelenmemesidir. Her dönemi ve devri kendi sosyal, kültürel ve siyasî yapısı içinde incelemekte yarar vardır. Bu doğrultuda yeni Türk şiiri için, divan şiirinin vazgeçilmez bir kaynak olduğu da bir gerçektir.

KAYNAKÇA

- BİLGEGİL M. Kaya, Harabat Karşısında Namık Kemal, İstanbul 1972.
- ENGİNÜN İnci, Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e(1839-1923), Dergah yayınları, Ekim 2007.
- ENGİNÜN İnci, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergah yayınları, İstanbul, 6.b. Mart 2007.
- ERDOĞAN Erbay, Eskiler ve Yeniler Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı, Erzurum: Akademik Araştırmalar, 1997.
- KAPLAN Mehmet, Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1948.
- KAPLAN Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II, Dergah yayınları, 7.b. Ağustos 2006.
- KAPLAN Mehmet, Şiir Tahlilleri I (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e), Dergah yayınları, 23.b. Mayıs 2007.
- KAPLAN Mehmet, Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I, Dergah yayınları, İstanbul, 8.b. Ağustos 2006.
- KAPLAN Mehmet Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri, İstanbul: Dergah yay., 3.b. 1996.

LEVEND Agah Sırrı; *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun, 3.b. 1980.

Namık Kemal Hakkında, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı, Vakit matbaası, İstanbul 1942.

TANPINAR Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.

TANPINAR Ahmet Hamdi, Yahya Kemal, İstanbul: Dergah, 3.b. 1995.

TARLAN Ali Nihat, *Edebiyat Meseleleri*, İstanbul: Ötüken yayınları, 1981.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla ve KARTAL Ahmet, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah, 2004.

PARLATIR İsmail vd., *Tanzimat Edebiyatı*, Akçağ yayınları, Ankara 2006.

YETİŞ Kazım, *Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1989.